

Birgir Jónsson
88/01

ORKUSTOFNUN
Vatnsorkudeild

ORKUSTOFNUN
Vatnsorkudeild

SPENNISTÖÐ VIÐ HAMRANES
Jarðfræðileg umsögn

Birgír Jónsson

Unnið fyrir Landsvirkjun

BJ-88/01

Mars 1988

ORKUSTOFNUN
Vatnsorkudeild

Verknúmer: 895.500

SPENNISTÖÐ VIÐ HAMRANES
Jarðfræðileg umsögn

Birgir Jónsson

Unnið fyrir Landsvirkjun

BJ-88/01

Mars 1988

EFNISYFIRLIT

Inngangur	bls. 2
1. Hætta á hraunrennsli	" 2
2. Sprungur	" 3
3. Jarðskjálftar	" 3
4. Grunnvatnsborð	" 4
5. Grundun á hrauninu	" 4
6. Helstu niðurstöður	" 5
Heimildir	" 6

Tafla 1. Jarðviðnámslög (Freysteinn Sigurðsson 1976)

MYNDALISTI

- Mynd 1. Jarðfræðikort (Jón Jónsson 1978).
- Mynd 2. Skýringar við kortið (- " -).
- Mynd 3. Jarðfræðikort (- " -).
- Mynd 4. Sprungufylki (Kristbjörn Egilsson o. fl. 1985).
- Mynd 5. Sprungu- og gosstöðvafylki (Freysteinn Sigurðsson 1985).
- Mynd 6. Höggun og eldvirkni (Freysteinn Sigurðsson 1976).
- Mynd 7. Jarðskjálftasvæði og sprungur (Páll Halldórsson o.fl. 1984).
- Mynd 8. Jarðviðnámsmælingar (Freysteinn Sigurðsson 1976).
- Mynd 9. Jarðviðnámsmælingar (- " -).
- Mynd 10. Grunnvatnskort (- " -).
- Mynd 11. Yfirborð grágrytis (- " -).
- Mynd 12. Landakort 1:10 þús. (Skipulagsstjóri ríkisins).
- Mynd 13. Landakort 1:25 þús. (Landmælingar Íslands 1988).

INNGANGUR

Að beiðni Línudeildar Landsvirkjunar tók Vatnsorkudeild Orkustofnunar að sér að taka saman stutta jarðfræðilega umsögn um staðsetningu vætanlegrar spennistöðvar í hrauninu vestan við Hamranes sunnan Hafnarfjarðar. Helstu atriði sem reynt var að leggja mat á voru:

1. Hætta á hraunrennslí
2. Mögulegar sprunguhreyfingar
3. Jarðskjálfahætta
4. Dýpi á grunnvatn (v/ jarðskauta)
5. Grundun stöðvarinnar á hrauni

1. HÆTTA Á HRAUNRENNSLI

Rannsóknir síðustu ára (Jón Jónsson 1983 og Sigmundur Einarsson, munlegar upplýsingar 1988) hafa sýnt allt að 15 eldgos á Reykjanesskaga og Hellisheiði eftir norrænt landnám. Sennilega hafa öll gosin orðið fyrir miðja 14. öld. Virknin hefur þannig verið mikil fyrstu 5 aldir Íslandsbyggðar, en lítil næstu 6 aldirnar. Þessi óregla veldur því að mjög erfitt er að meta líkur á næsta gosi (Páll Halldórsson o.fl. 1984). Flest þessara sögulegu eldgosa (a.m.k. 70%) hafa komið upp innan sprungufylkjanna sem kennð eru við Krísvík og Brennisteinsfjöll, en það er einmitt frá gosstöðvum innan þessara fylkja, sem hraun geta runnið niður að spennistöðvarstæðinu við Hamranes.

Á yfirborði sjást þrír unglegir hraunstraumar sem hafa runnið fram austan Straumsvíkur og vestan grágrýtisholtanna sunnan Hafnarfjarðar (sjá myndir 1 og 2), en þeir eru líklega allir runnir eftir landnám (Kristján Sæmundsson og Sigmundur Einarsson 1980). Álver Ísals stendur á yngsta hraunstraumnum, Kapelluhrauni, sem sennilega hefur runnið á 12. öld frá gígum norðan Vatnsskarðs. Hinir tveir straumarnir eru sennilega báðir komnir frá Óbrinnishólum og eru á sömu gosrein og áðurnefndir gígar norðan Vatnsskarðs. Velþekkt öskulag kennt við landnámið hefur fundist undir þessum hraunum (Sigmundur Einarsson munnl. uppl.). Eldri aldursgreining hafði sýnt meiri aldur og hraunstraumurinn næst grágrýtisholtunum var talinn hluti af Hrútagjárdyngjunni (D 14 á Jarðfræðikorti Jóns Jónssonar 1978). Þetta hefur verið endurtílkorti á jarðfræðikorti Kristjáns Sæmundssonar o. fl.(1980). Mynd 1 sýnir kort Jóns Jónssonar (1978) breytt m.t.t. þessa.

Að framan var sagt að mjög erfitt væri að spá fyrir um hvenær næst yrði eldgos á svæðinu, en hlé á gosvirki á skaganum er þegar orðið það langt að í raun gæti eldgos hafist hvenær sem er. Því ætti að hafa í huga að gera hraunvarnargarða til þess að verja verðmæt mannvíki sem reist eru á hrauninu, t.d. umrædda spennistöð. Hér má skjóta því inn að auðvitað ætti að ryðja upp slíkum varnargörðum fyrir álver á þessu svæði, bæði það sem þegar stendur og mögulegt viðbótarver. Slíkir garðar eru mjög einfaldir að gerð og ódýrir miðað við þau verðmæti er þeir verja. Garðarnir þurfa að liggja þannig að hraunstraumurinn renni á ská að garðinum og geti haldið áfram óhindrað allt til sjávar. Slíkar aðstæður eru ágætar á svæðinu austan við ÍSAL.

Spennistöðvarstæðið er aðeins í um 5 km fjarlægð frá mögulegum gosstöðvum og því gæti e.t.v. orðið aðeins nokkurra klst. tími til stefnu til að ryðja upp varnargarði eftir að gos hæfist. Því er mun öruggara að gera ráð fyrir varnargörðum strax við byggingu stöðvarinnar. Varðandi staðsetningu stöðvarinnar m.t.t. þess að verja hana gegn hraunrennslí, þá virðist besti staðurinn vera norðan við Hamranes, en þann stað mætti verja með L eða U-laga garði, sem tengdist norðan í vestanvert Hamranesið. Spennistöð við Krísvíkurveginn ætti einnig að vera auðvelt að verja með hraunvarnargörðum (sjá mynd 12). Nákvæmustu landakort af svæðinu við Hamranes eru með 5 m milli hæðarlína. Kort frá Skipulagsstjóra ríkisins, byggt á loftmyndum frá 1978, er í mælikvarða 1:10 þús. (Mynd 12) og ný kortaútgáfa frá Landmælingum Íslands (1988) í mælikvarða 1:25 þús. er einnig með 5 m milli hæðarlína (Mynd 13).

Vegna landsigs til SA á misgengisbelti kennu við svonefnda Hjalla, vestan Elliðavatns, á síðustu nokkur þúsund árum, hafa myndast um 10 m háir misgengisstallar þvert á hraunstraumana two, sem runnið hafa frá Búrfelli niður í Garðabæ og Hafnarfjörð fyrir um 7000 árum (sjá mynd 3). Vegna þessara stalla munu hraun sem koma upp á svæðinu frá Búrfelli og suður undir Grindaskörð eiga erfiðara með að renna niður áður nefnd hraunskörð og því meiri líkur á því að þau leiti til vesturs með stöllunum og renni niður í átt til spennistöðvarstæðisins, sérstaklega ef um er að ræða stórgos.

Búrfell er nyrsta gosstöðin í Krísuvíkurfylkinu á síðustu 70 þús. árum. Einnig má geta þess að hraun sem komið hafa upp í norðanverðu sprungufylkinu sem kennt er við Brennisteinsfjöll, þ.e. frá gosstöðvum nálægt Grindaskörðum og Blásföllum, hafa aldrei náð að renna vestur yfir Krísuvíkurfylkið, þar sem gosin hafa ekki verið nógum langvinn.

2. SPRUNGUR.

Sprungur og misgengi á Reykjanesskaga raða sér í ákveðin fylki sem stefna SV-NA (sjá myndir 4 og 5). Á milli fylkjanna eru heillegri spangir þar sem varla sjást sprungur (Freysteinn Sigurðsson 1985, Páll Halldórsson o.fl. 1984). Spennistöðvarstæðið er um 2 km NV við sprungufylki það sem kennt er við Krísuvík og er því vel staðsett m.t.t. brotalína. Þessar nyrstu sprungur eru í grágrýtishæðunum NV við Hvaleyrarvatn (sjá mynd 6) og hafa því verið virkar einhvern tíma á síðustu 100-200 þúsund árum.

Þær sprungur sem hins vegar hafa verið virkar á síðustu 10 þúsund árum eru lengra frá Hamranesi, eða um 4 km. Skýringin á þessu er sú að vegna gliðnunar landsins við hið samfellda landrek, sem á sér stað hér, færast eldri brotalínur frá gosreininni, en sprunguvírknin heldur áfram á tiltölulega þróngu svæði innan sprungufylkisins (Freysteinn Sigurðsson 1985, II). Þessar nyrstu virku sprungur eru norðan Fjallgjár vestan Krísuvíkurvegar (sjá mynd 1) í dyngjuhrauninu D 14 frá Hrútagjárdyngju. Ekki hefur orðið hreyfing á þessum sprungum síðustu 1000 árin, eða síðan Óbrinnishóla- og Kapelluhraun runnu. Skjöldur Hrútagjárdyngju nær norður til sjávar og myndar ströndina frá Straumsvík vestur að Vatnsleysuvík, svokölluð "Hraun" (Jón Jónsson 1978).

3. JARÐSKJÁLFTAR.

Í skýrslu á vegum Staðarvalsnefndar (Páll Halldórsson o.fl. 1984) er metin skjálftahætta á Reykjanesskaga og fylgja hér nokkrir punktar úr þeirri skýrslu. Samkvæmt reynslu síðustu áratuga eykst stærð mestu skjálfta er austar dregur á skaganum. Skýring á þessu er sú að jarðfræðileg umgjörð skjálftabeltisins, sem stefnir til austurs eftir sunnanverðum skaganum, er að breytast úr "hryggjarstykki" í "þvergengisbelti" (sjá mynd 7).

Austan Kleifarvatns mælast fáir skjálftar en öflugir. Þar mældist 1968 skjálfti að stærð M=6 á Richter kvarða, sem er stærsti skjálfti á skaganum í 40 ár. Þaðan eru 12-15 km að væntanlegu spennistöðvarstæði.

Áhrif mögulegra skjálfta hafa verið reiknuð fyrir ýmis fyrirhuguð iðjusvæði á Reykjanesskaga eftir "Modified Mercalli" (MM) kvarða byggð á mældum skjálftum 1904-83. Undirrituðum er ekki kunnugt um útreikninga á skjálftaáhrifum á Straumsvíkur-Hamranessvæðið, en í áðurnefndri skýrslu Páls Halldórssonar o.fl. (1984) eru m.a. birtir útreikningar fyrir Vatnsleysuvík og Geldinganes, en spennustöðvarstæðið er nokkurn veginn miðja vegu milli þessara staða. Í Vatnsleysuvík eru taldar

miklar líkur á skjálftaáhrifum MM=6 eða meira á 30 ára bili og við Geldinganes eru taldar nokkrar líkur á sams konar skjálfta á sama tímabili.

Varðandi útbreiðslu á áhrifum skjálftanna á Reykjanesskaga, þá má gera ráð fyrir, út frá reynslu af skjálftaáhrifum við sprungufylkið frá Kröflu í Öxarfjörð, að áhrif skjálftanna minnki verulega þvert yfir sprungufylkin. Áhrifin ættu að vera mest langs eftir sprungufylkjunum eða heillegu spöngunum milli fylkjanna. Samkvæmt því ætti skjálfti sem á upptök vestan Kleifarvatns að hafa meiri áhrif við Hamranes, en skjálfti austan Kleifarvatns af sömu stærð.

4. GRUNNVATNSBORD.

Hvergi sést í grunnvatn nálægt spennistöðvarstæðinu og stöðuvötnin Ástjörn og Hvaleyrarvatn eru á grágrýtismunduninni og sýna því ekki grunnvatnsborðið í hraununum. Í skýrslu Freysteins Sigurðssonar (1976) um vatnafræðilega frumkönnun á Straumsvíkur svæði er grunnvatnsborðið áætlað út frá viðnámsmælingum og ýmsum jarðfræðilegum atriðum. Nálægt spennistöðvarstæðinu eru 4 viðnámsmælingar (sjá myndir 8 og 9) og samkvæmt þeim er grunnvatnsborð í hraununum í rúmlega 10 m y.s. á spennistöðvarstæðinu (sjá mynd 10), eða á innan við 20 m dýpi því landhæð er tæpir 30 m y.s.

Tafla 1 sýnir mæld viðnámsgildi í jarðögum á grunnvatnssvæði Straumsvíkur. Í yngstu hraununum, Óbrinnishóla- og Kapelluhraunum er eðlisviðnám ofan grunnvatnsborðs 10-18 þúsund Ohm metrar, en 1-2,5 þúsund neðan þess. Eðlisviðnám grágrýtisins þar fyrir neðan mældist 0,3-1,5 þúsund Ohm metrar (Freysteinn Sigurðsson 1976). Nýrri mælingar með nákvæmari tækjum hafa sýnt allt upp í 25 þúsund Ohm metra eðlisviðnám ofan grunnvatnsborðs í ungum hraunum á utanverðum Reykjanesskaga (Lúðvík S. Georgsson 1979).

5. GRUNDUN Á HRAUNINU.

Hraunið er tilvalið til þess að grunda á því mannvirki eins og spennistöð, þó að það sé helluhraun með mörgum hraunhellum í. Víða sjást hrungöt, þar sem hellispök hafa hrunið niður, þ.á.m. á spennistöðvarstæðinu eða við það. Þetta ætti þó ekki að valda vandræðum fyrir grundun stöðvarinnar, því efstir að stór jarðýta (t.d. D8, eða stærri) hefur böðlast yfir allt svæðið við jarðvinnu fyrir sökkla og fyllingu, ætti slíkt tæki að hafa brotið niður þá veikleikabletti, sem gætu annars orðið hættulegir spennistöðinni. Fyrirtaks fyllingarefnini ("hraun") er að fá í ýmsum nálægum efnisnánum.

Viðbúið er að fleiri en eitt hraun sé niður á grágrýtislögin, sem eru þarna undir. Grágrýtið kemur í ljós á yfirborði niður við sjó austan álversins, þar sem laxeldisstöðin Pólarlax stendur (Haukur Tómasson o.fl. 1966). Freysteinn Sigurðsson (1976) áætlar þykkt hraunanna við spennistöðina allt að 30-40 m út frá viðnámsmælingum, þ.e. yfirborð grágrýtisins væri þá í 0 til -10 m y.s. (sjá mynd 11).

6. HELSTU NIÐURSTÖÐUR

1. Ráðlegt er að ryðja upp hraunvarnargörðum um leið og önnur jarðvinna er framkvæmd fyrir spennistöðina.
2. Spennustöðin verður staðsett utan sprungusvæða.
3. Nokkrar líkur eru á jarðskjálftaáhrifum MM=6 eða meira við Hamranes á 30 ára tímabili.
4. Grunnvatn í hrauninu á spennistöðvarstæðinu er sennilega á tæplega 20 m dýpi. Eðlisviðnám hraunanna mældist 10-18 þús. Ohm m ofan grunnvatnsborðs, en 1-2,5 þús. neðan þess. Grágrýtið þar fyrir neðan sýndi 0,3-1,5 þús. Ohm m eðlisviðnám.

Rvk. 1988.03.30

Birgir Jónsson

HEIMILDIR.

Freysteinn Sigurðsson 1976. Straumsvíkursvæði, skýrsla um vatnafræðilega frumkönnun. Orkustofnun OS JKD 7603, 88 bls.

Freysteinn Sigurðsson 1985. Jarðvatn og vatnajarðfræði á utanverðum Reykjanesskaga. I.hluti: Yfirlitsskýrsla 102 bls. II.hluti: Jarðfræði 73 bls. III.hluti: Höggun 43 bls. IV.hluti: Grunnvatn 72 bls. Orkustofnun, OS 85075/VOD 06. Unnið fyrir Hitaveitu Suðurnesja.

Haukur Tómasson og Jens Tómasson 1966. Geological Report on the Aluminium Plant Site at Straumsvík, State Electricity Authority, 35 bls.

Jón Jónsson 1978. Jarðfræðikort af Reykjanesskaga. Orkustofnun OS JHD 7831. 20 kort í mælikvarða 1:25 þús. og skýrsla með skýringum, 303 bls.

Jón Jónsson 1983. Eldgos á sögulegum tíma á Reykjanesskaga. Náttúrufr., 52. bls. 127-139.

Kristbjörn Egilsson (ritstjóri), Ævar Petersen, Bergþór Jóhannsson, Haukur Jóhannesson, Agnar Ingólfsson 1985. Innnes; náttúrufar, minjar og landnýting. Unnið fyrir Staðarvalsnefnd, 103 bls.

Kristján Sæmundsson og Sigmundur Einarsson 1980. Jarðfræðikort af Íslandi, blað 3. Suðvesturland, önnur útgáfa. Náttúrufræðistofnun Ísl. og Landmælingar Ísl.

Landmælingar Íslands 1988. Landakort í mælikvarða 1:25 þús. með 5 m milli hæðarlína. Blað Elliðavatn 1613 III SV.

Lúðvík S. Georgsson 1979. Svartsengi. Viðnámsmælingar á utanverðum Reykjanesskaga. Orkustofnun OS 79042/JHD 20. Unnið fyrir Hitaveitu Suðurnesja. 100 bls.

Páll Halldórsson, Ragnar Stefánsson, Páll Einarsson og Sveinbjörn Björnsson 1984. Mat á jarðskjálftahættu: Dysnes, Geldinganes, Helguvík, Vatnsleysuvík, Vogastapi og Þorlákshöfn. Unnið fyrir Staðarvalsnefnd af Veðurstofu Ísl. og Raunvísindastofnun Háskóla Ísl. 34 bls.

Sigmundur Einarsson 1988. Munnlegar upplýsingar.

Skipulagsstjóri ríkisins (Eftir loftmyndum frá 1978). Landakort í mælikvarða 1:10 þús. með 5 m milli hæðarlína. Rvk. og nágrenni, Kapelluhraun.

TAFLA 1

Jarðviðnámslög

Jarðmyndun:

(heiti)

Eðlisviðnám:

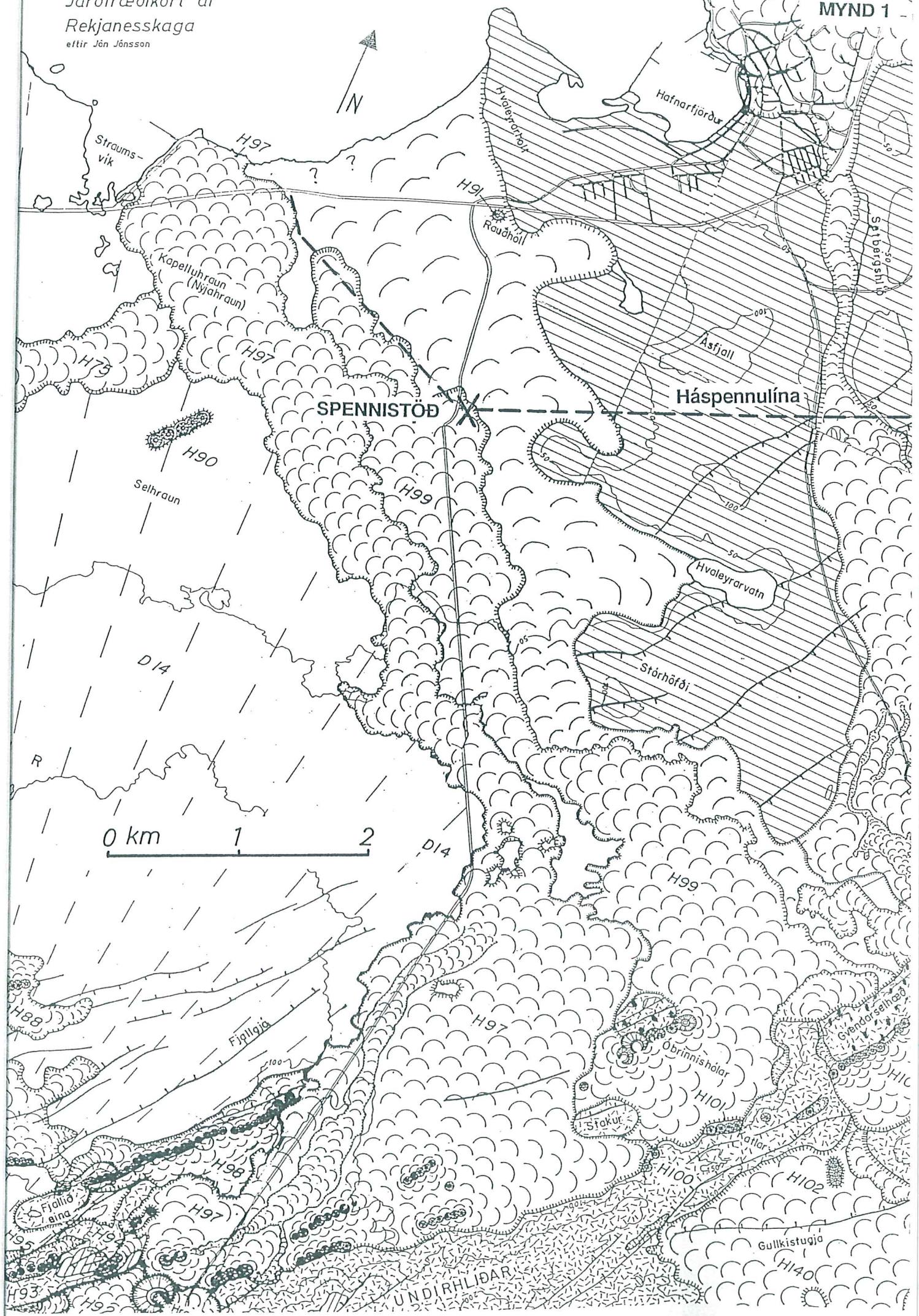
(Ωm)

Hvaleyrarhraun o.fl.	7.000-11.000
Kapelluhraun o.fl.	10.000-18.000
Hrútagjárhraun	6.000- 9.000
"hulin hraun"	4.000- 7.000
Hraun, Straumsvíkursvæði	3.000-18.000
Hraun + jarðvatn	1.000- 2.500
Grágrýti -1	300- 500
Grágrýti -2	1.000- 1.500
Móberg -1	200- 300
Móberg -2	100- 150
"Blágrýtismyndun"	200- 250
Berg + sjór	0- 20
<hr/>	
Móberg -3, Krýsuvíkursvæði	500- 800
Hraun, "	2.000-40.000
<hr/>	
Yfirborðslög	200-10.000

(Freysteinn Sigurðsson 1976)

Jarðfræðikort af
Rekjanesskaga
eftir Jón Jónsson

MYND 1

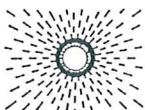

MYND 2

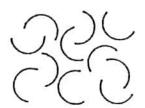
Jarðfræðikort af Reykjanesskaga eftir Jón Jónsson skýringar:

gígaröð og hraun, bogar
sýna rennslisstefnu
eruptive fissure, direction
of flow indicated

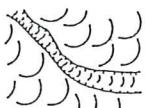
dyngja
lava shield

hraun, upptök ókunn
lava, crater area
uncertain

hraunjaðar, A er yngra
en B
flow front, A is younger
than B

hraunröð
lava channel

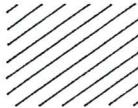
gervigígir
pseudocraters
(littoral cones)

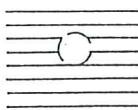
brimklif
former sea cliff

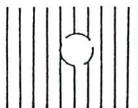
sprengigígur
explosion crater

berg frá árkvarter
early Quaternary rocks

gígrur í grágrýti frá
hlýskeiði
interglacial olivine tholeiite
lava and crater

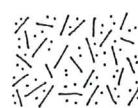
stapagragrýti og
gígrur
intraglacial lava shield
(tablemountain)

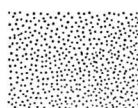
móberg
hyaloclastite

bólstraberg
pillow lava

vikrar
pumice

sandur og möl
sand and gravel

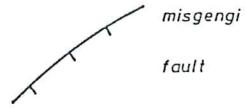

gjall, hraunkúlur,
hnyðlingar og fluggrjót
pyroclastic breccia

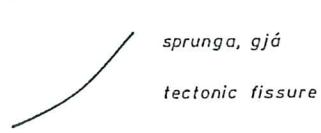
Geological map of the Reykjaness peninsula

by Jón Jónsson

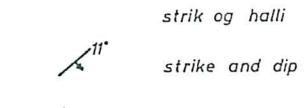
legend:

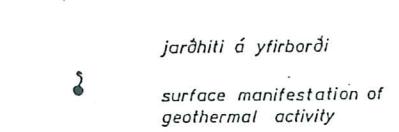
misgengi

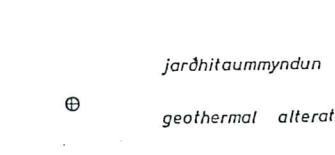
fault
sprunga, gjá
tectonic fissure

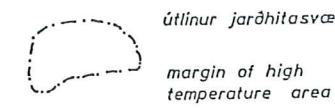
strik og halli
strike and dip

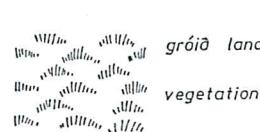
jarðhiti á yfirborði
surface manifestation of
geothermal activity

jarðhitaummyndun
geothermal alteration

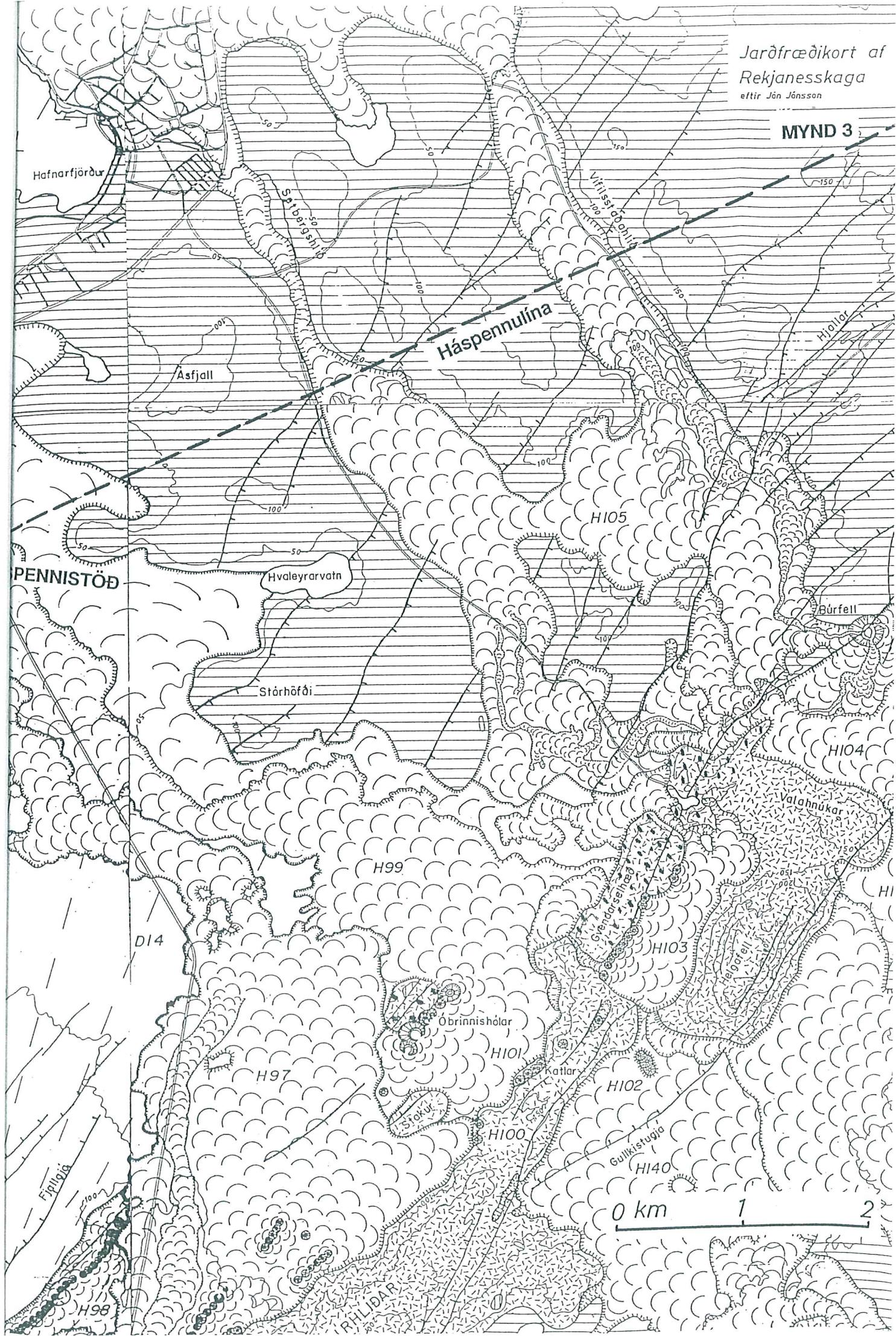
útlínur jarðhitasvæðis
margin of high
temperature area

gróð land
vegetation

Jarðfræðikort af
Rekjanesskaga
eftir Jón Jónsson

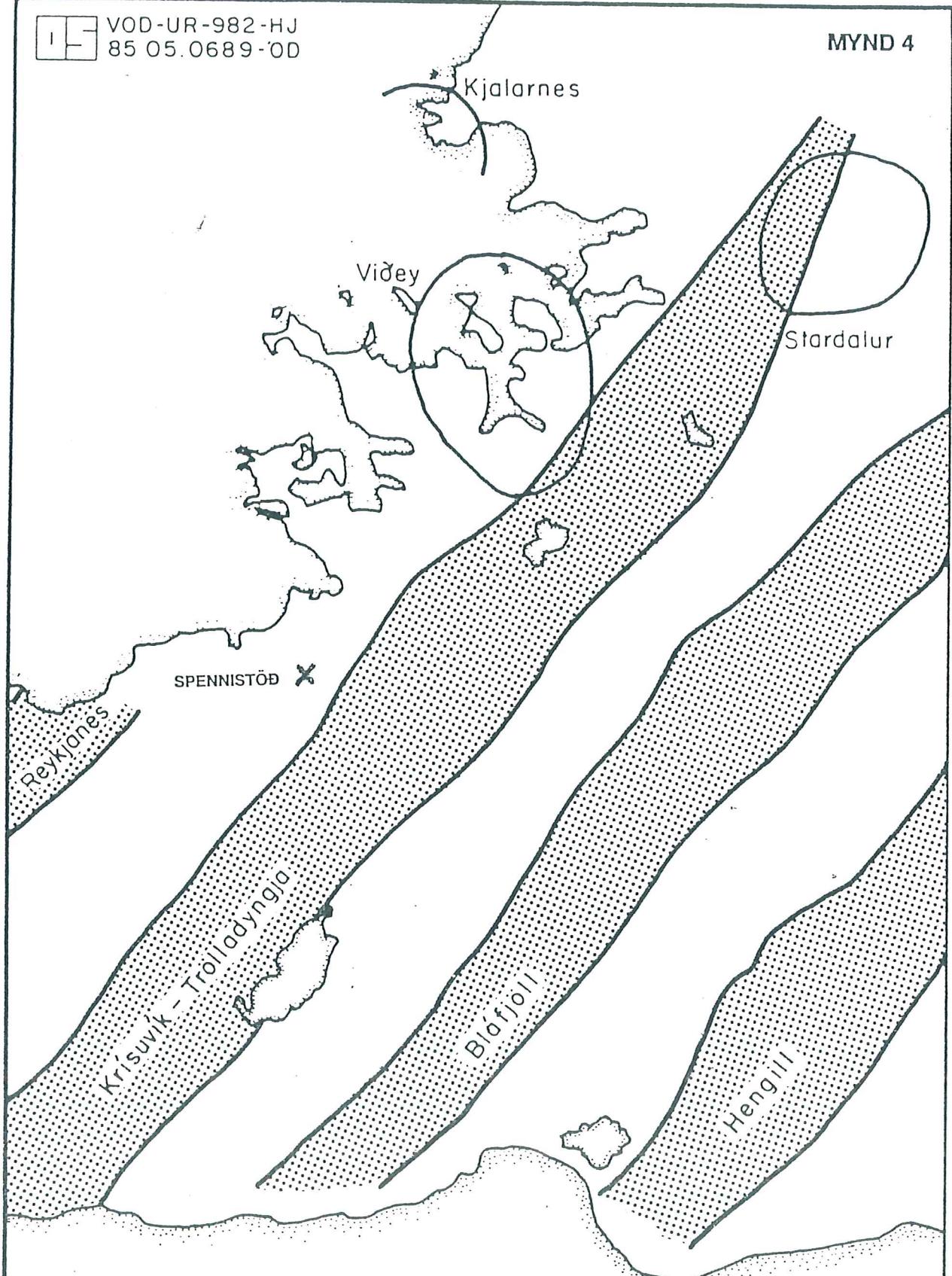
MYND 3

I

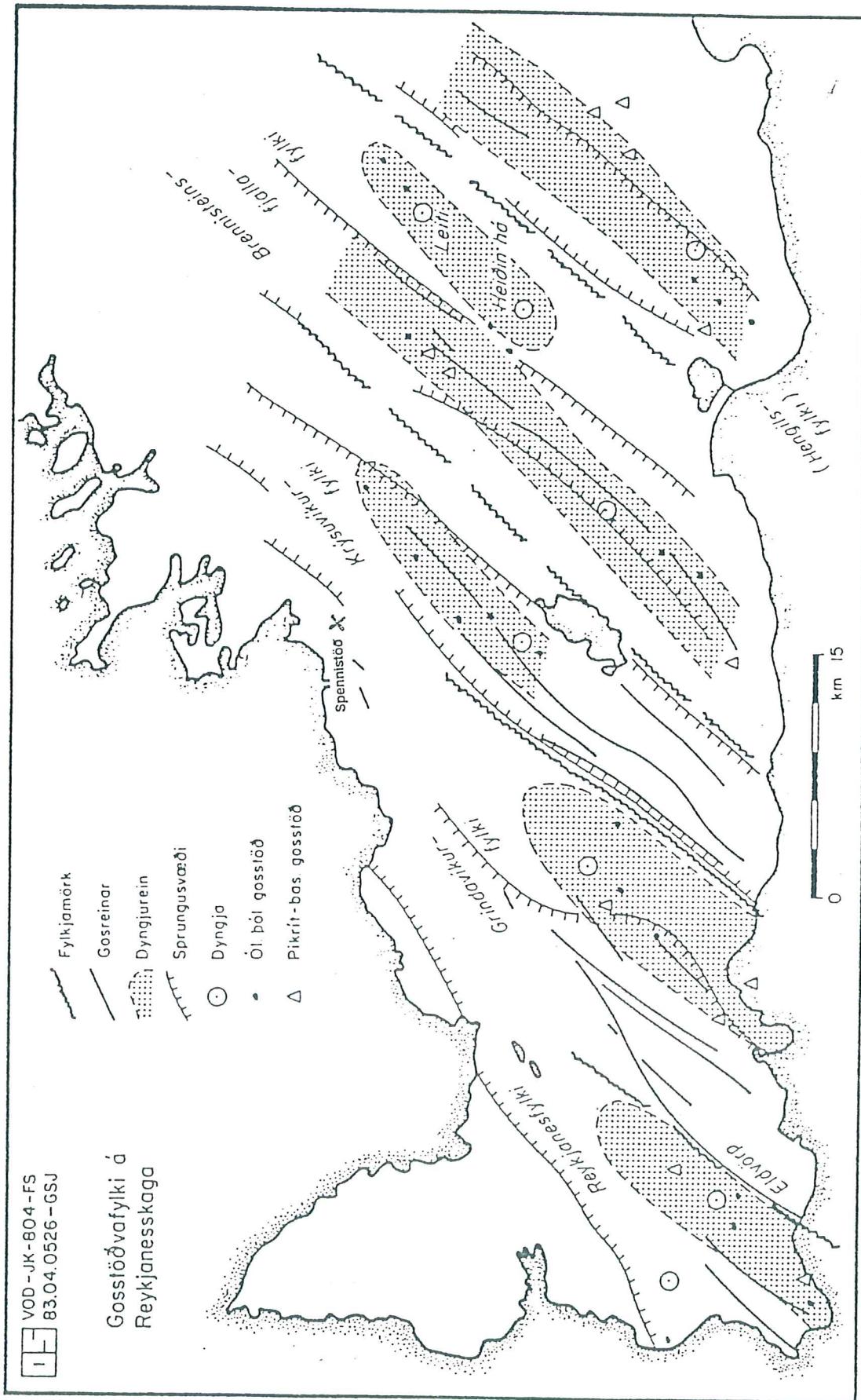
VOD-UR-982-HJ
85 05.0689-OD

MYND 4

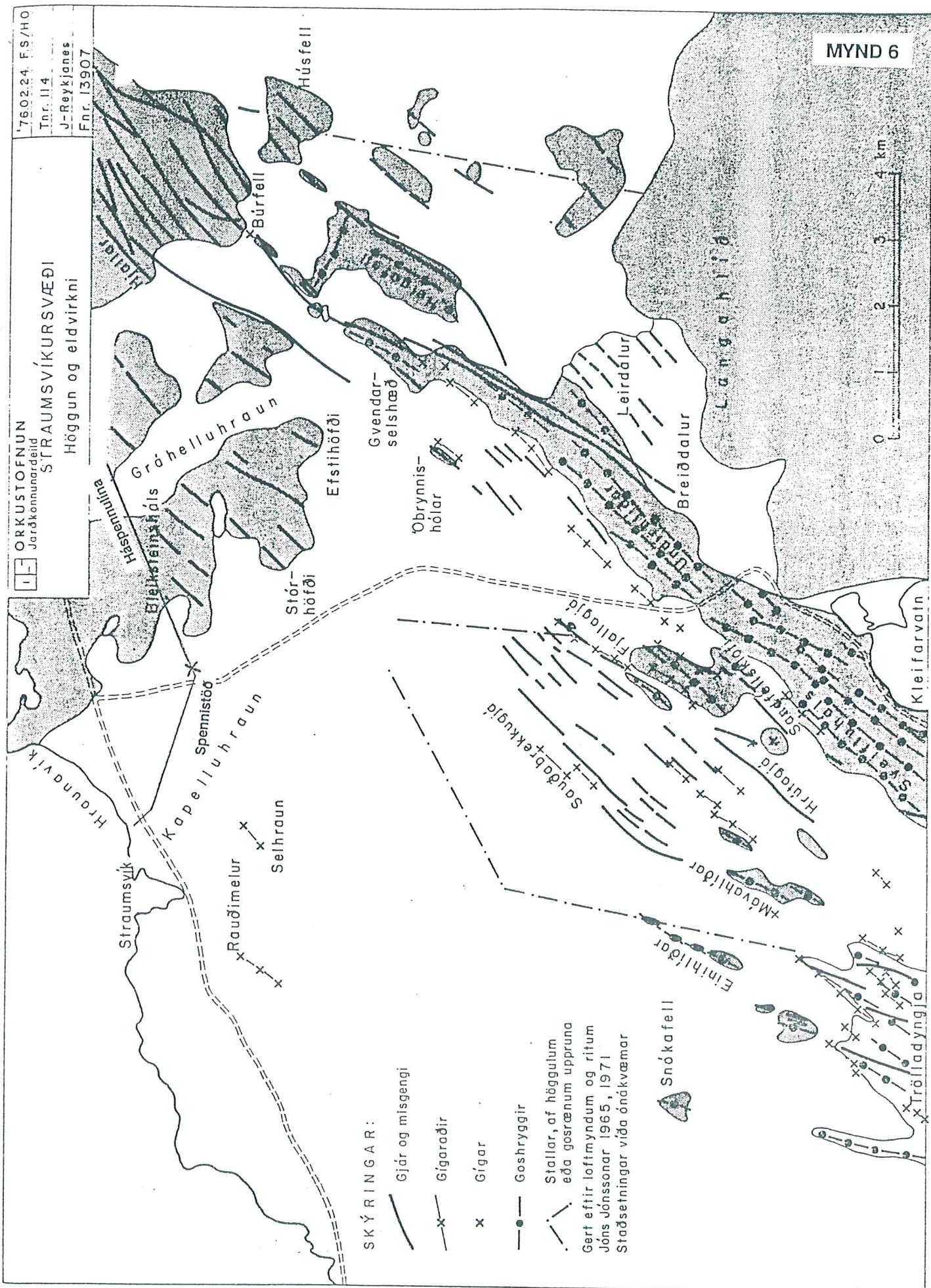

Virkar sprungureinar á Innnesjum og nágrenni.
Lega Kjalarness-, Stardals- og Viðeyjareldstöðva er sýnd

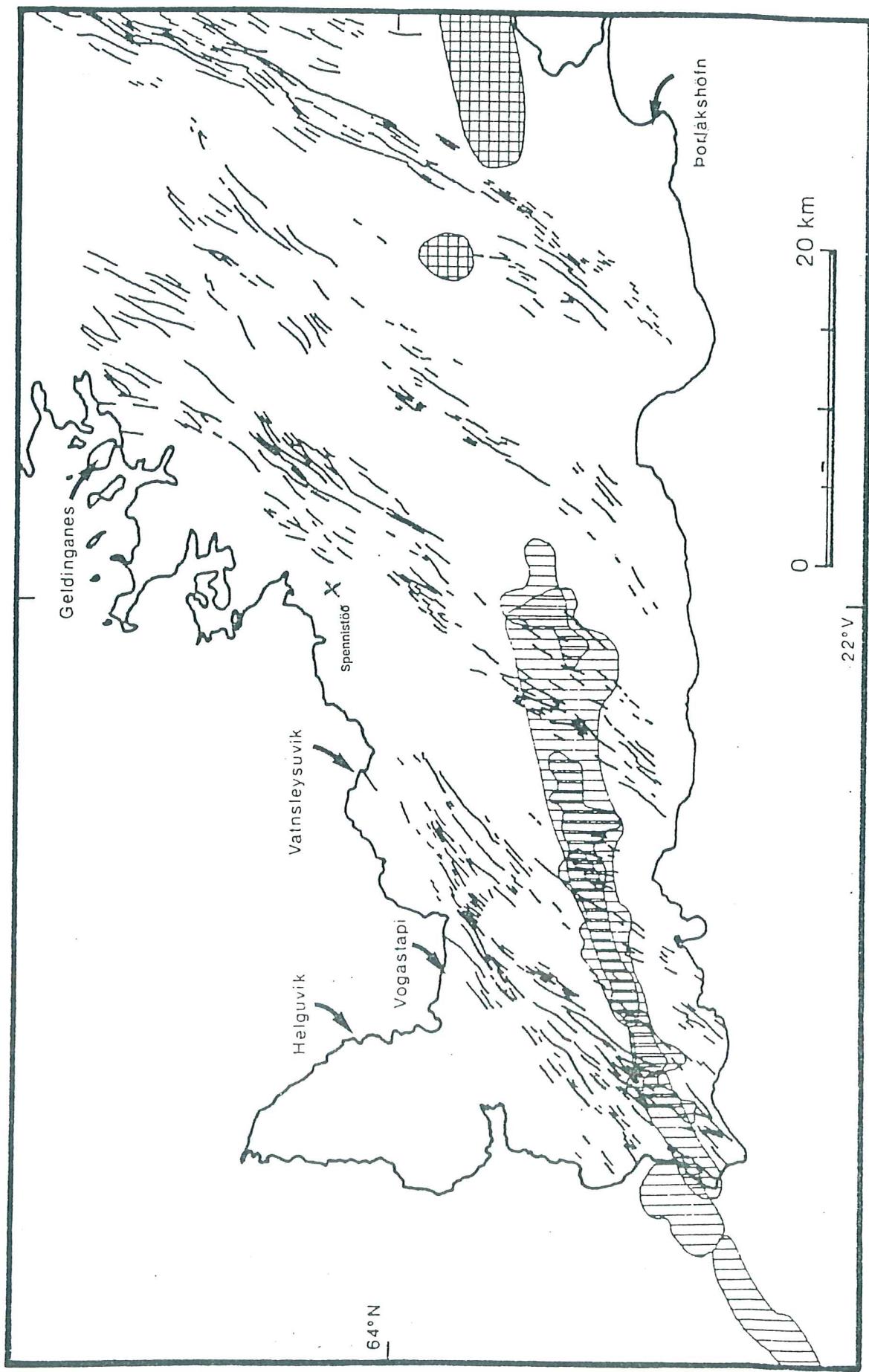
MYND 5

MYND 6

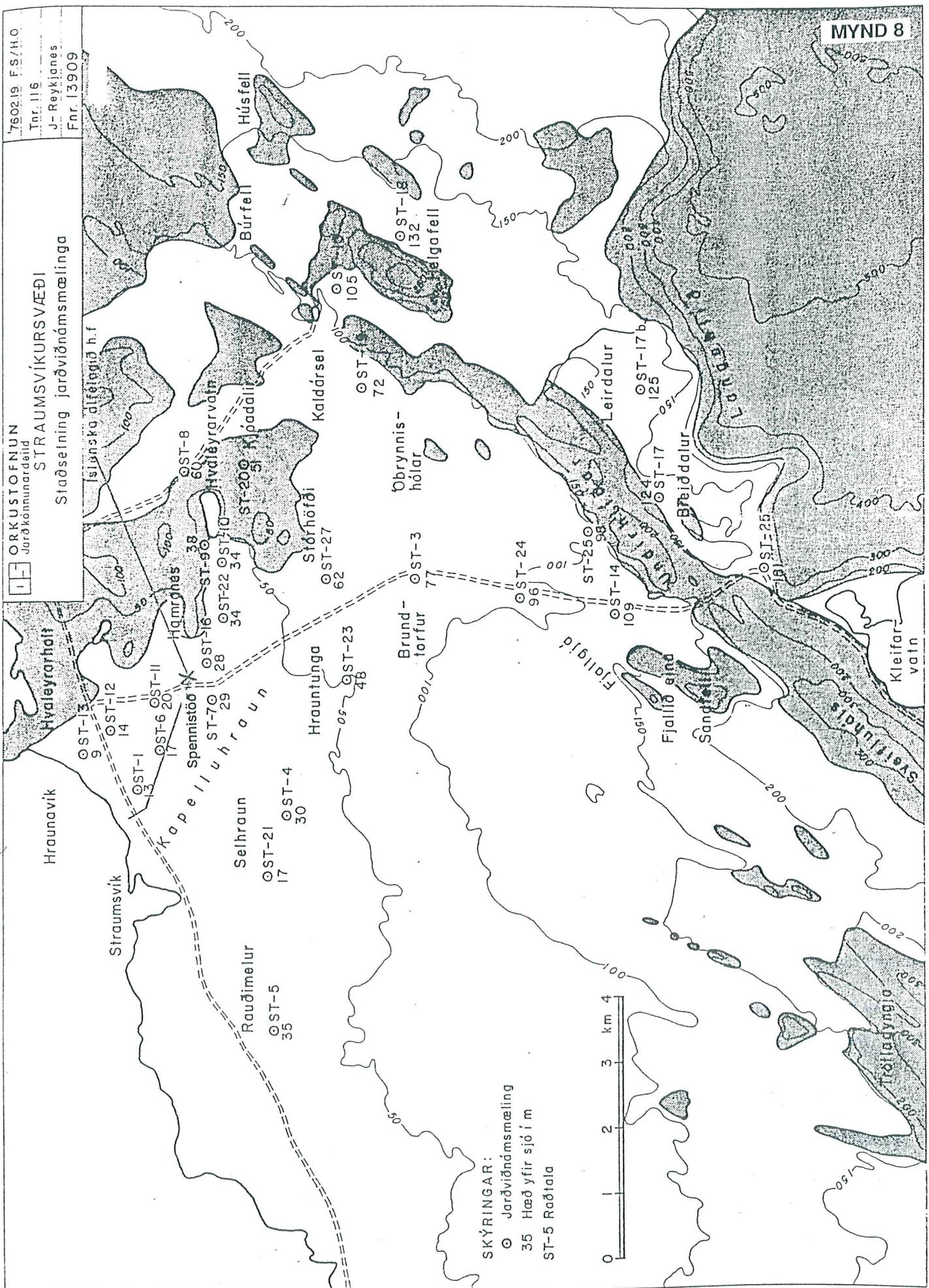

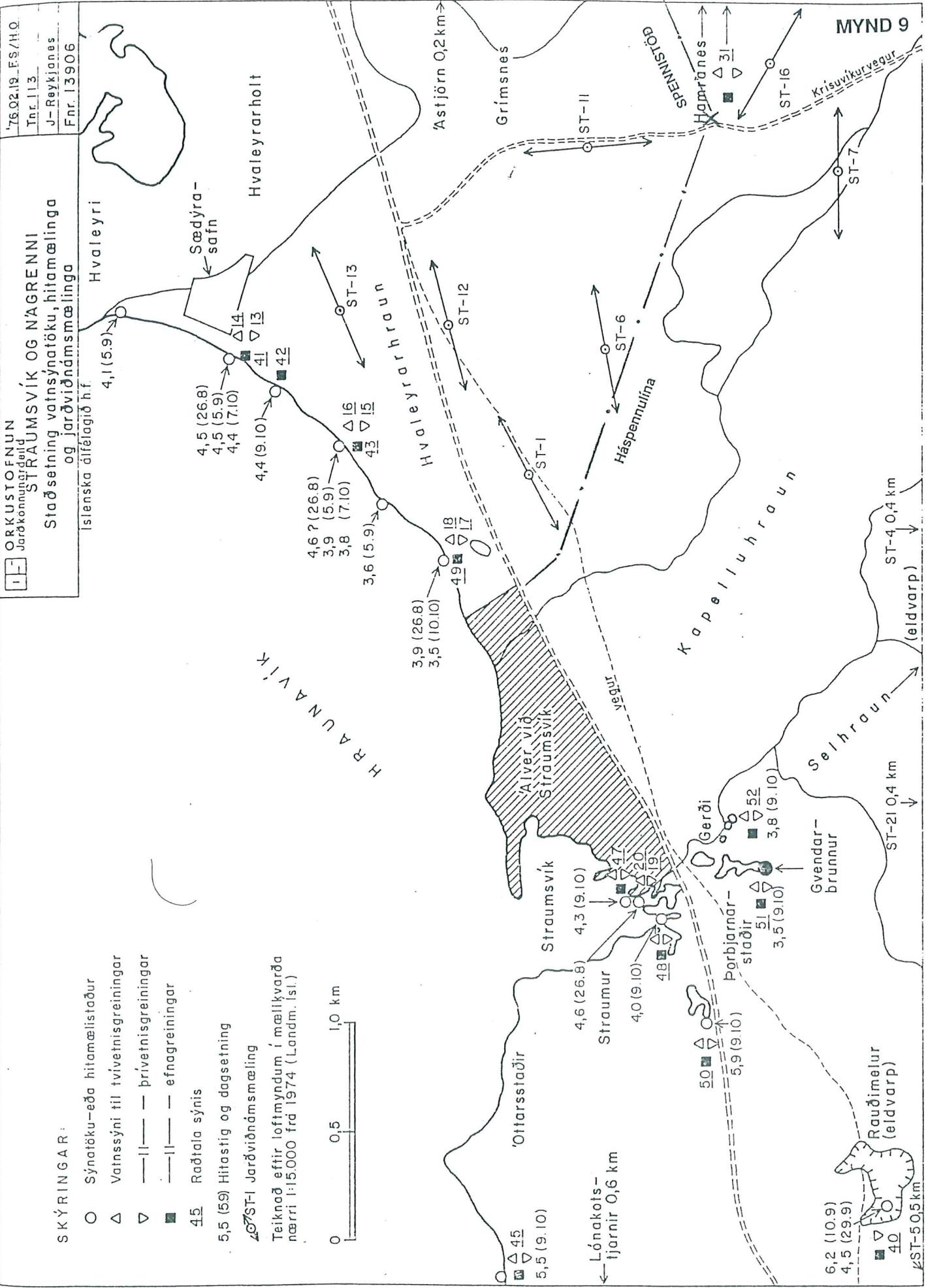
MYND 7

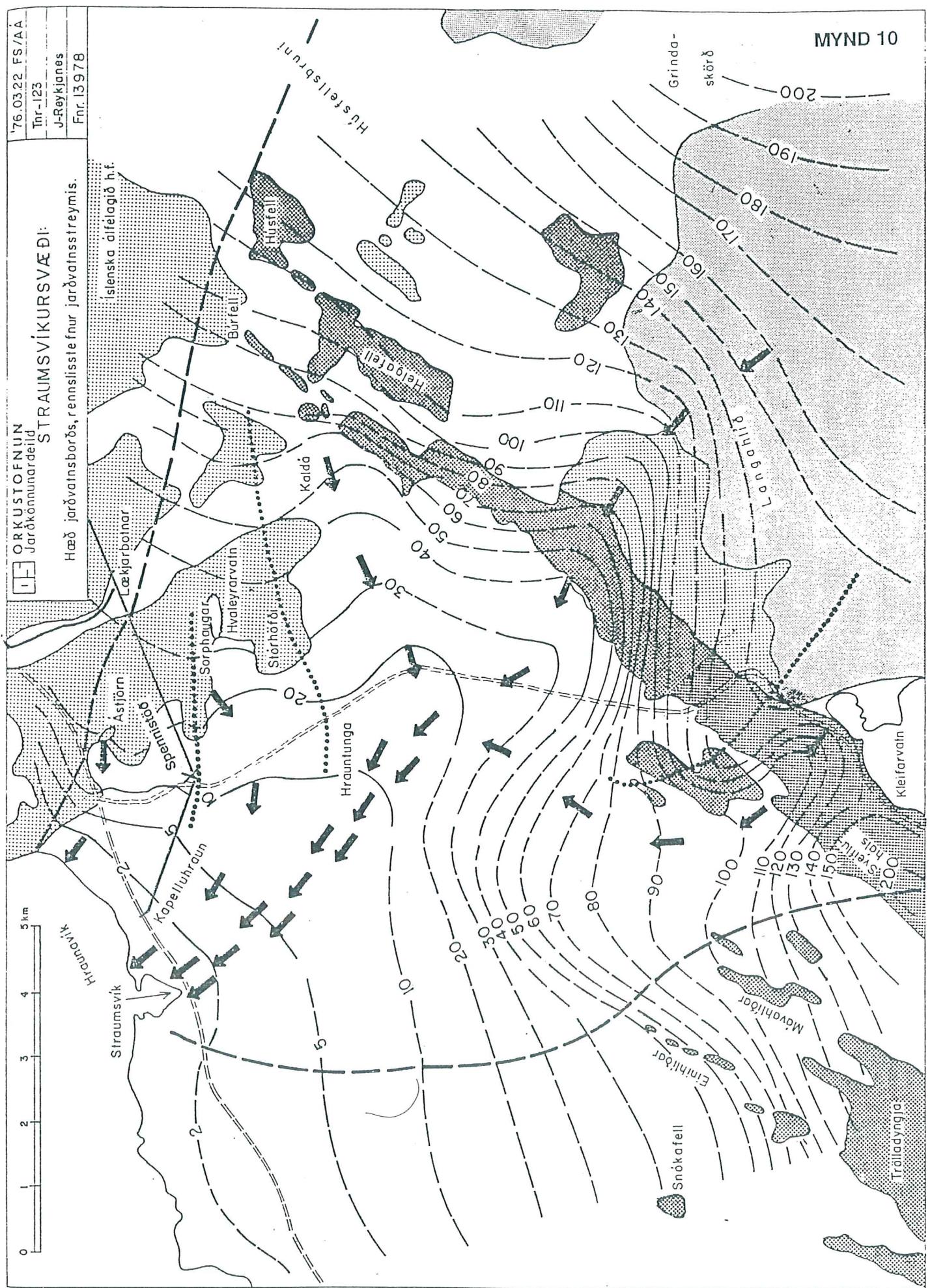
Jarðskjálftasvæði og sprungur á Reykjaneskaga. Stríkuðu flettnir sýna upptakasvæði stærstu skjálftahrina á tímabilinu 1971–75, rúðustrikuðu flettnir tákna upptakasvæði í Ölfusi samkvæmt skjálftakorti 1982–83 (sjá nánar á mynd 2). Sprungur (gjár, misgengi og gossprungur) eru teiknaðar eftir jarðfræðikorti Kristjáns Stélmundssonar og Sigmundar Einarssonar (1980).

MYND 8

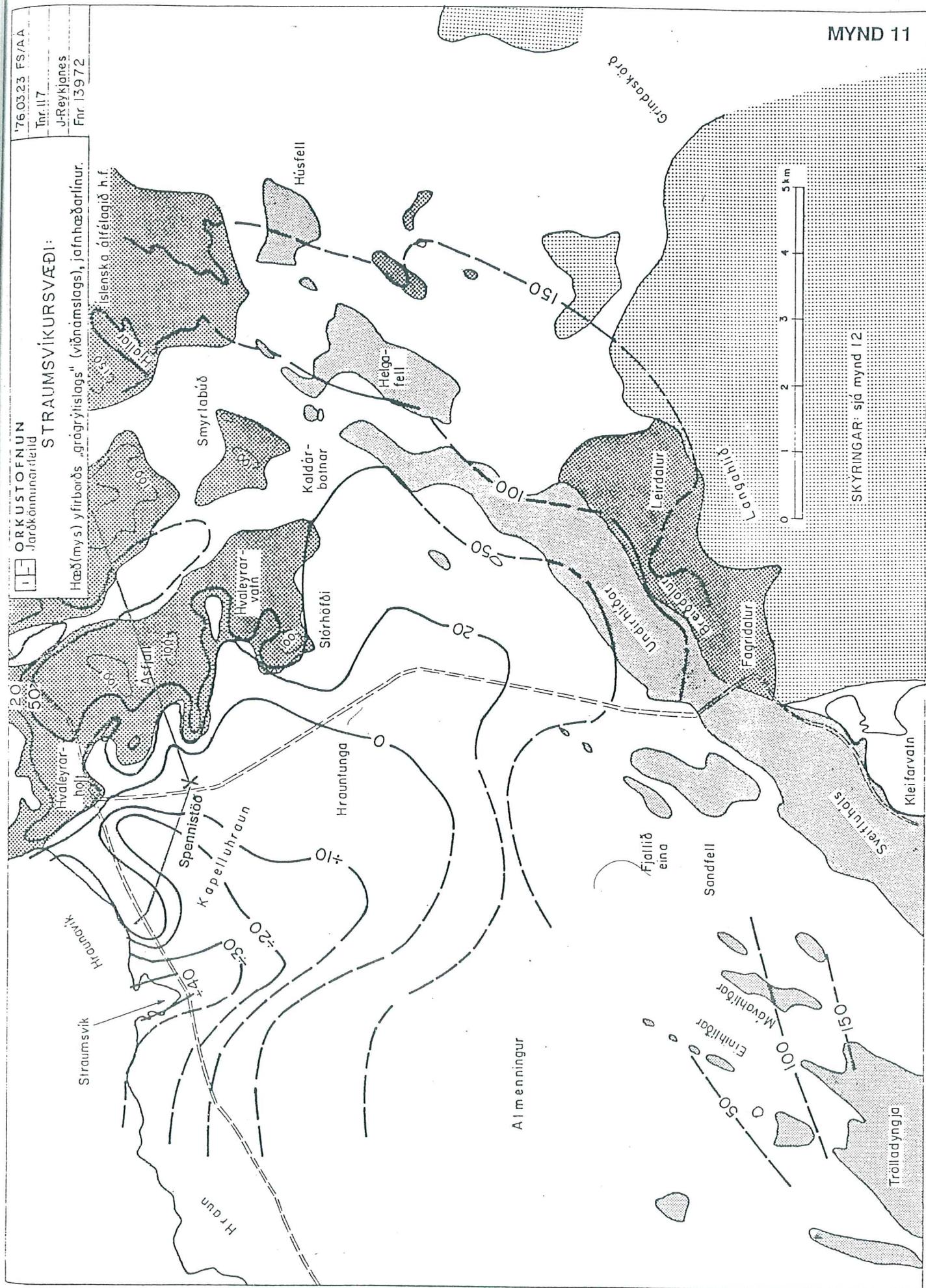

MYND 10

MYND 11

MYND 12

